

Wie zeggen de mensen dat Ik ben?

Jezus Christus in de dialoog

Prijs € 3,25 (excl. portokosten)

Onder vermelding van de titel te bestellen bij

Raad van Kerken in Nederland
Kon. Wilhelminalaan 5
3818 HN Amersfoort
tel. 033 4633844
e-mail: rvk@raadvankerken.nl
website: www.raadvankerken.nl

Leden van de beraadgroep Interreligieuze ontmoeting

Ineke Bakker
Irene Barink-Jouvenaar
Jan Bosman
Corstiaan van der Burg
Josien Folbert
Berry van Oers
Irina Ose (tot 1 september 2004)
Jan Peter Schouten
Karel Steenbrink
Henk Vroom

Samensteller tekst en eindredactie: Jan Peter Schouten

december 2004

Wie zeggen de mensen dat Ik ben?

JEZUS CHRISTUS IN DE DIALOOG

Raad van Kerken in Nederland

beraadgroep Interreligieuze ontmoeting

2004

Jezus en Mohammed. Perzische miniatuur 18^e eeuw uit het werk van al Biruni.

Achtergrond: Soera 27:36-39 over Salomo en de koningin van Sheba

wie zeggen de mensen dat Ik ben; Jezus Christus in de dialoog

INHOUDSOPGAVE

	pagina
A. Inleiding	4
B. Beelden van Jezus	7
1. Jezus als leraar	8
2. Jezus als profeet	10
3. Jezus als Mensenzoon	12
4. Jezus als verzoener	14
5. Jezus als koning	17
C. Gespreksvragen	20
D. Om verder te lezen	23

A. INLEIDING

Gesprek met andersgelovigen

Wij leven in een plurale samenleving. Juist op godsdienstig gebied is dat duidelijk zichtbaar. Ooit was er een tijd, dat vrijwel de gehele Nederlandse bevolking tot de christelijke kerk behoorde. Slechts de bescheiden joodse gemeenschappen vertegenwoordigden een andere godsdienst. Die tijd ligt inmiddels ver achter ons en het christendom heeft zijn dominante positie op het gebied van levensbeschouwing allang verloren.

Andere religies hebben zich een plaats verworven in onze maatschappij. De islam treedt daarbij met bijna een miljoen aanhangers het meest op de voorgrond. Maar ook oosterse godsdiensten, die vroeger in het geheel geen plaats hadden in de westerse wereld, vinden wij om ons heen. Zo wonen er tegenwoordig een honderdduizend hindoes in Nederland, grotendeels immigranten uit Suriname. Het boeddhisme heeft in de laatste tientallen jaren juist onder autochtone Nederlanders een opmerkelijke aanhang verworven. En vele kleinere religieuze groeperingen manifesteren zich eveneens in onze samenleving.

Het beeld van godsdienstig Nederland is echter vooral ook verschoven door de secularisatie. Een aanzienlijk deel van de bevolking kent nauwelijks of geen betrokkenheid meer bij welke godsdienst dan ook. Voor de christelijke kerkgenootschappen is het een grote uitdaging om in deze culturele situatie de waarde van geloof duidelijk te maken. Het is immers in het geheel niet meer vanzelfsprekend voor mensen om zich te oriënteren op religie of zich zelfs aan één religieuze traditie te binden.

De andere godsdienstige gemeenschappen leven in dezelfde maatschappij en kennen dus ook dezelfde uitdaging. Ook voor hen geldt, dat zij voortdurend duidelijk zullen moeten maken wat hun geloof nu eigenlijk inhoudt en hoe het hun opstelling in deze samenleving bepaalt. Christenen en andersgelovigen hebben elkaar daarbij nodig. Ondanks vele, soms fundamentele, verschillen staan zij allen voor een oriëntatie op hogere waarden dan die van pragmatisme en utiliteit. Wat kunnen zij beter doen dan met elkaar in gesprek te gaan?

Gesprek met andersgelovigen over Jezus

Het gesprek tussen mensen met verschillende religieuze achtergrond is echter niet altijd eenvoudig. De ervaring van tientallen jaren 'interreligieuze dialoog' laat dat zien. Gebrek aan kennis over elkaars godsdienstige overtuiging en beleving speelt daarbij vaak een rol. Het is vaak nog wel mogelijk om tot een goed gesprek te komen over maatschappelijke en ethische problemen. Moeilijker wordt het echter wanneer de inhoud van het geloof zelf aan de orde komt.

Men kan natuurlijk proberen om elkaar te vinden op een algemeen-religieuze basis, waarbij de verschillen tussen de godsdiensten op de achtergrond gehouden worden. Bevredigend is dit echter niet, zeker niet wanneer een contact verder gaat dan een eerste gesprek. Men doet aan eigen en andermans godsdienst toch ook geen recht door alleen datgene ter sprake te brengen waar iedereen ja en amen op kan zeggen.

Het ligt voor de hand, dat moslims het in een interreligieus gesprek ook over het gezag

van de koran willen hebben. En het is niet vreemd als hindoes met hun gesprekspartners onder meer over de leer van het karma willen spreken. Voor christenen zou het wonderlijk zijn om niet te spreken over de figuur die centraal in hun godsdienst staat, Jezus Christus.

Verder op weg

Binnen de Raad van Kerken in Nederland heeft al vele jaren op velerlei wijze bezinning plaatsgehad over de christologische vragen in het kader van de interreligieuze dialoog. Zo verscheen na uitvoerige bespreking in 1998 een boekje onder redactie van Pim Valkenberg met de titel *Begaanbare wegen*. Hierin werd een visie ontwikkeld over het moeilijke onderwerp 'christologie en dialoog', zoals dan ook de ondertitel luidt. Geschetst werd hoe vanuit geloof in Jezus Christus ook de waarde van andere religies erkend kan worden. En zo is dan ook een oprechte en open ontmoeting met andersgelovigen mogelijk.

Er kwam na dit boekje echter de vraag om een vervolg. Zou er ook een handreiking te bieden zijn aan christelijke gelovigen die in hun ontmoeting met andersgelovigen het gesprek over Jezus niet uit de weg willen gaan? Vanuit de ervaring met interreligieuze dialoog, die in Nederland in vele verbanden gedurende de afgelopen tientallen jaren gevoerd is, zou hier op ingegaan moeten worden. Het was dan ook de beraadgroep Interreligieuze ontmoeting van de Raad die het initiatief nam voor deze brochure.

De bedoeling van de beraadgroep is niet om een algemene inleiding op andere religies te geven. Er zijn vele boeken waarin korter of uitgebreider het geloof en de geschiedenis van de diverse godsdiensten beschreven worden. Het is ook niet de bedoeling om een

systematische uiteenzetting van de christologie te geven of een verhandeling over de theorie van de interreligieuze dialoog. Ook op die gebieden zijn vele andere publicaties voorhanden.

In deze brochure wordt slechts een methode aangereikt om met elkaar in gesprek te komen over de betekenis van Jezus Christus tegen de achtergrond van de plurale samenleving waar wij in leven. Het gaat om het gesprek als christenen onderling en als christenen in ontmoeting met andersgelovigen. Christenen denken niet allen gelijk over de betekenis van Christus en zij zullen dan ook niet bij voorbaat allen op eenzelfde wijze de aanhangers van andere godsdiensten tegemoet treden. Maar ook onder andersgelovigen wordt op heel verschillende wijze aangekeken tegen de figuur van Jezus. Deze methode wil overeenkomsten en verschillen verduidelijken, ten einde een vruchtbare ontmoeting mogelijk te maken.

Het boekje is in de eerste plaats bedoeld voor bezinning in plaatselijke groepen van christelijke gelovigen, bijvoorbeeld binnen gemeenten en parochies. Natuurlijk kan het ook voor persoonlijke studie en verdieping dienen. En wellicht is het in sommige gevallen mogelijk om met deze brochure in de hand het gesprek tussen aanhangers van verschillende religies te voeren.

Er kon in dit kader niet aan alle godsdiensten aandacht worden gegeven. Bewust werd gekozen voor een beperking: slechts de vier religies die in Nederland naast het christendom het meest op de voorgrond treden, komen aan de orde. Het gaat om islam, jodendom, hindoeïsme en boeddhisme.

Natuurlijk is er ook van beperking sprake in de wijze waarop hier over Christus geschre-

ven wordt. In het beperkte kader van deze brochure is geen breedvoerige behandeling van de kerkelijke leer over Christus te verwachten. In een vijftal 'beelden van Jezus' worden diverse aspecten van de christologie naar voren gebracht. Er zijn nog wel meer van dergelijke 'beelden' te bedenken en wellicht komen die ook naar voren in discussies naar aanleiding van dit boekje. Het hier beschreven vijftal heeft echter zijn waarde bewezen in gesprekken met andersgelovigen en vormt daarom een goed uitgangspunt.

De schrijver bedankt de leden van de beraadgroep Interreligieuze ontmoeting voor de waardevolle discussies bij het werk aan dit boekje. Ook een gesprek van de beraadgroep over de opzet van dit project met de leden van de beraadgroep Geloven en kerkelijke gemeenschap was verhelderend. Bovendien dank aan Irina Ose en Josien Folbert die de gespreksvragen opstelden.

Jan Peter Schouten

B. BEELDEN VAN JEZUS

Als christenen over hun geloof spreken, zal vroeg of laat Christus ter sprake komen.

Juist ook als mensen vanuit de christelijke geloofstraditie met andersgelovigen spreken, is dit het geval. Wat christendom onderscheidt van andere godsdiensten is immers in ieder geval de centrale positie van Jezus Christus. Vanzelfsprekend zullen christenen het dan ook daarover hebben, als zij in gesprek zijn met anderen. Zij zullen ook menigmaal door andersgelovigen bevraagd worden op dit punt. Wat is nu het eigene van christelijk geloof? En dus: wat is de betekenis van Jezus Christus voor hen die zich naar hem noemen, de christenen? Dit zijn de vragen die in de dialoog tussen aanhangers van verschillende godsdiensten telkens weer gesteld worden. En terecht!

Nu hebben niet alle christenen dezelfde opvatting over de betekenis van Jezus Christus. De leerstellingen van de verschillende christelijke kerken zijn niet identiek, juist als het over de christologie, de leer over Christus, gaat. En wellicht nog belangrijker: gelovigen leggen heel verschillende accenten, ook binnen één kerkgenootschap. En het blijft niet altijd beperkt tot accentverschillen...

Bovendien ervaren christenen in de dialoog dat ook andersgelovigen niet één en dezelfde houding hebben tegenover het christelijk geloof en de figuur van Jezus Christus.

Moslims zullen zeker respect hebben voor de verkondiging van Jezus onder zijn volk, maar de kerkelijke leer van de Drie-eenheid zal altijd een groot struikelblok in de dialoog vormen. Daarentegen zullen hindoes over het algemeen geen moeite hebben om in Jezus een goddelijke gestalte te zien. Zijn prediking van het nabijgekomen Koninkrijk

zal echter bij hen niet gemakkelijk herkenning oproepen.

Het is daarom niet goed mogelijk om in de interreligieuze dialoog één vastomlijnd beeld van Jezus neer te zetten, acceptabel voor alle christenen en herkenbaar voor allen die in andere geloofstradities staan. Wie pretendeert *de* betekenis van Christus voor *het* christelijk geloof in een eenvoudige formule te kunnen presenteren, zal al snel door zijn medegelovigen gecorrigeerd worden. En wie in de interreligieuze dialoog niet goed bedenkt welke godsdienstige achtergrond zijn gesprekspartners hebben, zal niet gemakkelijk tot een vruchtbaar gesprek komen. Boeddhisten hebben nu eenmaal andere vragen over Jezus dan joden.

In deze brochure wordt daarom getracht verschillende aspecten te onderscheiden in de betekenis van Jezus Christus voor het christelijk geloof. Zo ontstaan een aantal 'beelden van Jezus', die in het gesprek met andersgelovigen aan de orde gesteld zouden kunnen worden. Sommige beelden zullen voor alle christenen een zekere geldigheid hebben, al zijn zij waarschijnlijk niet voor ieder even belangrijk. Andere beelden zullen voor de één veel en voor de ander weinig belang hebben. Zo weerspiegelen zij iets van de pluriformiteit binnen de christelijke kerken.

Evenzeer zal in het gesprek met aanhangers van andere godsdiensten het belang van deze beelden variëren, afhankelijk van de religieuze achtergrond van de gesprekspartner. Het ene beeld zal vooral een brug kunnen slaan naar een bepaalde godsdienst, terwijl in het gesprek met een andere religie

weer een ander beeld van Jezus voorop zal staan als het om herkenning gaat. Op vergelijkbare wijze worden de verschillen tussen het christendom en de diverse godsdiensten duidelijk aan de hand van diverse beelden van Jezus.

Beelden van Jezus zijn het echter alle. Voorstellingen dus waarin christelijke gelovigen iets uitgebeeld zien van wat hen inspireert. Want als christenen iets delen in hun leven als gelovige, spiritueel en praktisch, dan is het toch vooral de betrokkenheid op Jezus Christus.

1. Jezus als leraar

Er is veel over Jezus te zeggen vanuit het christelijk geloof. Wat allereerst over hem gezegd kan worden, en wat door alle christenen toegestemd zal worden, is dat hij een *leraar* was. Wie de evangeliën doorleest, ziet als eerste beeld van Jezus een rondtrekkende prediker voor zich. Hij roept mensen op tot bekering, omdat een nieuwe tijd staat aan te breken: '... het koninkrijk van God is nabij ...' (Marcus 1:15). In tal van gelijkenissen wordt de betekenis van dit Koninkrijk verbeeld. En telkens stelt hij tekenen, die de bedoeling van zijn onderricht verhelderen. Zo worden mensen op nieuwe wijze bekend met God. Het is vanaf het begin van Jezus' optreden duidelijk, dat er iets op gang gebracht wordt door zijn prediking. Kwade machten wijken en mensen ervaren ondersteuning en bevrijding. Het is een alleszins effectief onderricht. De eerste hoorders constateren dan ook: 'Een nieuwe leer met groot gezag!' (Marcus 1:27)

In zijn verkondiging sluit Jezus aan bij de geloofstraditie van zijn volk, Israël. Hij zet

voort wat eerder in de thora geopenbaard was en door de profeten naar voren gebracht werd. In alle evangeliën wordt dit verband overduidelijk gelegd. Vooral echter het evangelie naar Matteüs heeft talrijke verwijzingen naar het Oude Testament en laat het aspect van Jezus' leraarschap extra naar voren komen. De uitleg en uitwerking van de oude geboden, zoals wij die in de Bergrede vinden, is een typisch voorbeeld van joods onderricht. Belangrijk is hier het woord van Jezus: 'Denk niet dat ik gekomen ben om de Wet of de Profeten af te schaffen. Ik ben niet gekomen om ze af te schaffen, maar om ze tot vervulling te brengen.' (Matteüs 5:17).

*Meester, men zoekt U wijd en zijd,
komend langs velerlei wegen...*

Liedboek voor de kerken, gezang 170

Islamitische miniatuur van Jezus op de ezel met zijn leerlingen

Het beeld van de leraar heeft niet voor alle christenen een even grote betekenis. Voor sommige meer orthodoxe groeperingen wordt het belang van Jezus zozeer gezien in de verzoening van de zonden, dat andere aspecten gemakkelijk wat op de achtergrond raken. Zijn lijden en sterven worden dan als

allesoverheersend beleefd. Daarentegen is vanouds in het vrijzinnig protestantisme de aandacht vooral gericht geweest op Jezus als leraar en van daaruit op de opdracht tot navolging. In onze tijd is een hernieuwde belangstelling waar te nemen voor de woorden van Jezus. En dat valt toe te juichen. Want wie in de christelijke geloofs-traditie wil staan, kan nooit om het onderricht van Jezus heen. Daarvoor staat het in de evangeliën te centraal. Wat er verder ook nog allemaal over Jezus te zeggen is, in ieder geval zal hij ook als leraar erkend moeten worden. En juist het beeld van Jezus als leraar biedt in vele gevallen een goed uitgangspunt voor het gesprek met anders-gelovigen.

In joodse kringen is over het algemeen ieder gesprek over Jezus moeilijk. De eeuwenlange geschiedenis van christelijk antisemitisme maakt een onbevangen dialoog eenvoudigweg niet mogelijk. Wanneer Jezus dan echter ter sprake komt in het contact tussen joden en christenen, zal het allereerst als leraar zijn. Vanuit joodse achtergrond zou hij herkenbaar kunnen zijn als de (joodse!) rabbi die met zijn leerlingen rondtrok in Israël, zoals zovelen in zijn tijd deden. 'Hij leerde in hun synagogen' is de typerende titel van een bekend boek over Jezus van een joodse auteur (Pinchas Lapide).

Het gesprek met moslims over Jezus zet allicht in bij wat in de koran over Jezus geschreven is. Voor moslims is er geen twijfel over dat Jezus een gezondene van God (rasul) was zoals later Mohammed. En wat houdt de zending van Jezus in? De koran legt daarbij ook sterke nadruk op de prediking van Jezus. God heeft hem aangesteld om het evangelie (Indjil) te brengen, dat 'rechte leiding en licht' bevat (Koran 5:46). Hoe belangrijk het leraarschap van

Jezus is volgens de koran, blijkt ook wel uit het relaas van de aankondiging van zijn geboorte. De engelen zeggen tot Maria, dat haar zoon, de Messias, van kindsbeen af de mensen zal onderwijzen: in de wieg en als volwassene (Koran 3:45-46). Geleid door de Geest van God verkondigt hij de Schrift en de wijsheid (hikmah; Koran 5:110). Jezus als leraar is dus in ieder geval een beeld, dat christenen en moslims kunnen delen.

Met de oosterse godsdiensten ligt de verhouding anders. Er is geen gemeenschappelijk verleden waar op teruggegrepen kan worden, zoals bij de abrahamitische godsdiensten (jodendom, christendom, islam). Toch zullen hindoes en boeddhisten zich een bepaalde voorstelling van Jezus maken vanuit hun eigen godsdienstige achtergrond. Het beeld van Jezus als leraar is hun dan niet vreemd. Zowel in hindoeïsme als in boeddhisme is immers de geïnspireerde leraar, de guru, een centrale gestalte. Spiritueel inzicht en praktische levenswijshouding zijn volgens algemene overtuiging alleen te verkrijgen door het onderricht van een leermeester, die door zijn eigen geestelijke weg hoger staat dan de gewone mensen. Gemakkelijk krijgt een dergelijke leraar bovenaardse trekken; hij wordt 'gurudeva' (goddelijke leraar) genoemd.

Toen vanaf de negentiende eeuw onder hindoes en boeddhisten enige bekendheid met Jezus ontstond, werd hij door velen zo als een wijsheidsleraar beschouwd. Zijn boodschap van naastenliefde en streven naar volmaaktheid (Matteüs 5:48!) maakte op velen grote indruk. Het is vooral de Bergrede geweest, die in het onderricht van Jezus het meest in de aandacht stond. Heel duidelijk werd dat toen Mahatma Gandhi juist aan de Bergrede argumenten ontleende voor zijn geweldloze verzet tegen het Britse

Ik zeg tot de hindoestudenten, dat hun leven incompleet zal zijn, tenzij zij met eerbied het onderricht van Jezus bestuderen.

Mahatma Gandhi

koloniale bewind. Gandhi's verering voor Jezus als de goddelijke leraar wordt door velen gedeeld. Er zijn echter ook hindoes die door een strikte oriëntatie op eigen religieuze traditie geen oog hebben voor leraars uit andere volkeren (zo b.v. svami Dayananda, oprichter van de Arya Samaj). In de geschiedenis van het boeddhisme zijn eveneens enkele voorbeelden te vinden van deze houding (b.v. Anagarika Dharmapala, die het boeddhisme in de negentiende eeuw tot nieuwe bloei bracht in Sri Lanka). Moderne boeddhisten zullen veelal in Jezus een verlichte leraar zien, wiens onderricht zeer wel te vergelijken is met dat van Gautama, de Boeddha. Gewoonlijk is daarom het beeld van Jezus als leraar een goede basis voor dialoog met aanhangers van de oosterse godsdiensten.

2. Jezus als profeet

Jezus is in de ogen van de christenen niet alleen leraar. Er zijn ook andere aspecten die voor alle christenen belangrijk zijn, zij het in meerdere of mindere mate. In de oudste christelijke geschriften worden we getroffen door het sociale effect dat van de verkondiging van de apostelen uitging. Waar Christus present gesteld werd, vielen grenzen tussen mensen weg. Volgens de kerntekst zijn er in dit verband dan 'geen Joden of Grieken meer, slaven of vrijen, mannen of vrouwen -

u bent allen één in Christus Jezus.' (Galaten 3:28)

Jezus doorbreekt de grenzen die mensen van elkaar gescheiden houden. Vele gedeelten uit de evangeliën illustreren dat. Zo wordt aan armen een vreugdeboodschap verkondigd en worden 'onreine' melaatsen weer in de menselijke gemeenschap gehaald. Er klinkt in de woorden van Jezus kritiek door op de rijken, die in hun eigen wereld leven. En zelfs Samaritanen, die niet meetelden, komen bij Jezus in het zicht.

Hier is een lijn te zien van de oudtestamentische profeten naar Jezus. Woorden van de profeten worden door Jezus overgenomen. En met eenzelfde profetisch gezag richt hij zich tot zijn volksgenoten om hen tot bekering op te roepen en hen aan te sporen tot rechtvaardigheid en naastenliefde. Naast alle andere dingen die van Jezus gezegd kunnen worden, kan ook gezegd worden dat hij een profeet was. Dit is zijn eerste en oudste eretitel (Schillebeeckx).

*Zijn woord wil deze wereld omgekeerd:
dat lachen zullen zij die wenen,
dat wonen zal wie hier
geen woonplaats heeft,
dat dorst en honger zijn verdreven -*

Gezangen voor Liturgie, 428

Nu is deze oudste titel van Jezus niet in ieders geloofsbeleving van even grote invloed. Waar men zich echter ook van het sociale aspect van de evangelieverkondiging rekenschap wil geven, ligt het voor de hand om Jezus onder andere als profeet te zien. Dit is duidelijk het geval in verschillende vormen van bevrijdingstheologie zoals die in de laatste decennia van de vorige eeuw in de derde wereld ontwikkeld werden. Noties van gerechtigheid en bevrijding, in de beste

Indiase voorstelling van G.R. Singh: Jezus neemt water aan van een buitengesloten vrouw

profetische traditie, komen dan in de verkondiging van de kerk voorop te staan. Vaak gebeurt dat in landen waar andere godsdiensten zeer nadrukkelijk aanwezig zijn en interreligieuze dialoog derhalve van vitaal belang is. Met 'Jezus als profeet' gaan christenen dan het gesprek op een relevante wijze in. En dat zou ook in West-Europa kunnen gelden.

Het beeld van Jezus als profeet is in het bijzonder van belang in de ontmoeting met de islam. In de koran wordt immers een bepaalde voorstelling gegeven van de profeten, die God in verschillende periodes en in verschillende landen onder de mensen zond. Het is een lange rij die begint met Adam en afgesloten wordt met Mohammed.

Ook Jezus heeft zijn plaats in die reeks profeten. Ook hij is een 'nabi' (b.v. Koran 6:83-85; 19:30). Bij profetisch optreden hoort in de islam, net als bij de oudtestamentische profeten, nadrukkelijk ook sociale kritiek. Bewogenheid met de armen en de roep om rechtvaardigheid is een vast thema in de koran. Daarin kunnen christenen en moslims veel van elkaar herkennen.

Ook bij de ontmoeting met het jodendom zou er veel herkenning kunnen zijn rond het thema van de gerechtigheid, volgens de profetische traditie. In het algemeen is er aan joodse kant meer ruimte voor interreligieuze dialoog, als het gaat om de grote sociale vragen van rechtvaardigheid en vrede dan wanneer theologische leerstellingen centraal staan.

Ten aanzien van de oosterse godsdiensten ligt de situatie wederom anders. 'Profeet' is een term die typisch zijn plaats heeft in de abrahamitische religies. Toch zijn er wel enkele parallellen waarbij een gesprek kan aanknopen. In de eerste plaats betreft dat

Jezus zei: "Ik ben een dienaar van God. Hij heeft mij het Boek gegeven en mij tot profeet gemaakt. En Hij heeft mij gezegend gemaakt waar ik ook ben en Hij heeft mij de salaas (het rituele gebed) en de zakaas (belasting) opgelegd, zolang ik leef en ook om plichtsgetrouw te zijn jegens mijn moeder en Hij heeft mij niet tot een ellendige geweldenaar gemaakt. En vrede zij met mij op de dag dat ik geboren werd, op de dag dat ik sterf en op de dag dat ik tot leven wordt opgewekt." Dat is Jezus, de zoon van Marjam, het woord van de waarheid waaraan zij twifelen.

Soera Marjam (hoofdstuk 19:30-34)

het boeddhisme. Toen Gautama, de Boeddha, zijn leer (dhamma) verkondigde, verbond hij daaraan telkens onderricht en advies in concrete situaties van zijn volgelingen. Kritiek op onrechtvaardig handelen is hier onderdeel van. In de vorige eeuw kwam weer meer aandacht voor dit aspect van het optreden van de Boeddha. Het is opmerkelijk, dat in India talloze dalits, mensen uit de 'onaanraakbare' kasten, om deze reden overgingen tot het boeddhisme. Overigens zijn ook de christelijke kerken in India een toevluchtsoord voor dalits gebleken. Christenen en boeddhisten hebben dan ook elkaar zeker veel te vertellen, als het gaat om de profetische houding van wie aan het begin van hun godsdienst staan: Christus en de Boeddha.

In het hindoeïsme vinden we niet zozeer directe parallellen van Jezus als profeet. Wel zou gewezen kunnen worden op de opwekkingsbewegingen die de bhakti (liefdevolle overgave) centraal stellen. Deze volksbewegingen, in de Middeleeuwen ontstaan, kenmerken zich vaak ook door een besef van de gelijkheid van alle mensen. Een dergelijke overtuiging, traditioneel in het hindoeïsme afwezig, bracht vaak een kritische houding tegenover de bestaande maatschappij teweeg. In deze sector van het hindoeïsme zou Christus in zijn profetische gestalte herkenbaar zijn. En overigens zou een gesprek met hindoes vanuit dit profetische gezichtspunt nuttig zijn, omdat het grote verschillen tussen beide religies aan het licht brengt.

3. Jezus als Mensenzoon

Wij weten uit het leven van Jezus, dat hij zichzelf bij voorkeur aanduidde als 'de Mensenzoon'. In alle vier evangeliën is daar

overvloedig bewijs van. Met deze benaming wil Jezus allereerst zijn intense verbondenheid met de mensheid onderstrepen. Hij is door en door mens; hij stelt zich niet buiten of tegenover de menselijke samenleving op. Er klinkt echter in deze titel meer door. Jezus tekent zichzelf er ook mee als 'de mens bij uitstek', de representant van de mensheid. Daarom is het veelzeggend, als menigmaal uit zijn mond klinkt, dat de Mensenzoon '... veel zou moeten lijden, ... en dat hij gedood zou worden, maar drie dagen later zou opstaan' (b.v. Marcus 8:31). Kennelijk moeten wij hieruit begrijpen, dat Jezus als de Mensenzoon plaatsvervangend voor de mensen zijn weg gaat.

De diepste betekenis van de benaming 'Mensenzoon' komt echter aan het licht, als wij het gebruik van deze term in de laatjoodse geschriften zien. Het blijkt een messiaanse titel te zijn, waarmee een gestalte uit de hemel aangeduid wordt die ooit in Gods opdracht de aarde rechtvaardig zal besturen. Zo wordt er een beeld van gegeven in het boek Daniël: 'In mijn nachtelijke visioenen zag ik dat er met de wolken van de hemel iemand kwam die eruitzag als een mens.' (Daniël 7:13) Gods bedoeling met de wereld wordt dus gerealiseerd door de Mensenzoon: hij vertegenwoordigt niet alleen de mensheid voor God, maar hij is ook de door God gezondene die een toekomst van heil realiseert.

De eerste christenen hebben, aansluitend aan dit zelfverstaan van Jezus, hem zo tussen God en mensen in zien staan. In de oudste lagen van het Nieuwe Testament wordt daar al van getuigd. Zo schrijft Paulus over Jezus Christus: 'Beeld van God, de onzichtbare, is hij, eerstgeborene van heel de schepping ...' (Kolossenzen 1:15). In een eeuwenlange ontwikkeling van kerkelijk

onderricht en theologische doordenking is getracht dit beeld steeds nauwkeuriger te omlijnen. Zo wordt ons uiteindelijk Christus voorgehouden als de tweede persoon in de Drie-eenheid, de Zoon van God, één in wezen met de Vader.

Een gesprek met andersgelovigen blijkt niet altijd zinvol, als het inzet bij het hoogtepunt van kerkelijke dogmavorming. Juist een notie als de Drie-enige God geeft menigmaal in de interreligieuze dialoog een onoverkoombare spraakverwarring. Een beter startpunt is een christologie 'van anderen', bijvoorbeeld uitgaande van de ervaring van de eerste christenen dat in Jezus als de Mensenzoon iets vanuit de hemel zichtbaar wordt op aarde, in een mens.

*Uit uw hemel zonder grenzen
komt Gij tastend aan het licht
met een naam en een gezicht
even weerloos als wij mensen.*

Gezangen voor Liturgie, 530
Liedboek voor de kerken, gezang 161

De gedachte van een verschijnen van God in menselijke gestalte is voor vele andere godsdiensten niet vreemd. Een hindoe zal direct herinnerd worden aan de verhalen uit zijn religieus erfgoed over avatara's, neerdalingen van God. Met name onder hen die Visjnoe vereren, is dit een belangrijk onderdeel van de religieuze traditie. Er worden tien gestalten beschreven, waarin Visjnoe op aarde zou zijn verschenen. De bekendste van hen zijn Rama en Krisjna. Belangrijk is vooral, waarom een goddelijke neerdaling plaats vindt. In het heilige boek, dat het meest centraal staat in het huidige hindoeïsme, de Bhagavad-Gita, staan de volgende woorden, door Krisjna gesproken: 'Ter verdediging van goede en ter vernietiging van slechte wezens manifesteer Ik Mij in

De zachtmoedige gestalte van Christus, zo geduldig, zo vriendelijk, zo liefdevol, zo vervuld van vergevingsgezindheid dat hij zijn volgelingen leerde om niet te vergelden als zij beledigd of geslagen werden, maar de andere wang toe te keren,- ik dacht dat dat een fraai voorbeeld was van de volmaakte mens.

Mahatma Gandhi

ieder tijdperk opnieuw, om de dharma veilig te stellen.' (Bh.G. 4:8) De voorstelling is dus, dat de godheid in de loop der geschiedenis telkens weer op aarde verschijnt om recht te zetten wat scheefgegroeid is. Het gaat om de dharma, de leer die gerechtigheid schept. Ook de verschijning van Rama, zeer populair onder Nederlandse hindoes, heeft alles te maken met de juiste levenswijze en inrichting van de maatschappij. Hij komt in de verhalen naar voren als een koning, onder wiens bestuur volmaakte harmonie in de samenleving tot stand kwam. Het ideaal van Rama's koningschap (Ramradj) heeft voor vele hindoes dan ook directe betekenis voor hun visie op actuele sociaal-politieke situaties.

Met opzet is in deze paragraaf iets meer ingegaan op de ontmoeting met de hindoes. Het levert een goed voorbeeld op van overeenkomsten, die in een gesprek zeker herkenning en begrip zullen oproepen. Daarmee is echter bepaald niet gezegd, dat er niet ook grote verschillen zijn. Sommige hindoes hebben dan wel de neiging om Krisjna en Christus gelijk te stellen, maar daar is nogal wat op af te dingen. Krisjna heeft wel een menselijk uiterlijk, maar ten diepste blijft hij altijd een goddelijke gestalte, die min of meer boven de aarde blijft

zweven. Uiteindelijk zal het lijden dat het aardse bestaan met zich meebrengt, hem niet beroeren. En bovendien: goddelijke neerdalingen volgens hindoeïstische voorstelling komen en gaan. Daarentegen zien de christenen de komst van Jezus als een uniek gebeuren. Het is met name deze eenmaligheid die voor hindoes onbegrijpelijk en onacceptabel is.

Eenzelfde combinatie van herkenning en afwijzing vinden wij vaak in de dialoog met boeddhisten. Het moge wonderlijk klinken voor een religie waarin de godsidee nauwelijks een plaats heeft, maar moderne boeddhisten staan zeker niet allen afwijzend tegenover de notie van de hemelse oorsprong van Jezus. Met name in de Oost-Aziatische boeddhistische tradities blijkt hier tegenwoordig een bepaalde openheid in te bestaan. Boeddhistische denkers die in contact staan met christenen, zoals Thich Nhat Hanh uit Vietnam, vinden het goed mogelijk om over Jezus te spreken als een goddelijke incarnatie en hem 'Zoon van God' te noemen. De gedachte dat Jezus echter de enige zoon van God zou zijn, is voor hen niet te aanvaarden.

Groot verzet tegen christelijke beeldvorming van Jezus als meer dan gewoon mens vinden wij daarentegen zowel in het jodendom als in de islam. Voor beide godsdiensten geldt, dat de verhevenheid van God het in principe ondenkbaar maakt om mensen tot zijn hoogte te verheffen. Voor beide godsdiensten geldt ook, dat de geschiedenis van het christelijke Westen een extra hinderpaal vormt om juist hier verwantschap te kunnen zien. De herinnering aan pogroms en kruistochten speelt nog altijd een grote rol in de visie op het christendom, zeker waar het de figuur van Jezus als beeld van God betreft.

Voor het gesprek met joodse gelovigen zal een aansluiten bij de messiasverwachting van het Oude Testament enerzijds voor de hand liggen. Maar anderzijds scheiden juist ook hier snel de wegen: velen zullen het toepassen van de messiaanse beelden, zoals de Mensenzoon, op Jezus geheel afkeuren. En de verdergaande ontwikkeling van het christelijke dogma tot een Drie-eenheidsleer biedt al helemaal weinig aanknopingspunten.

De islam biedt als na-christelijke godsdienst al meteen vanaf het begin heftig verzet tegen bepaalde christelijke overtuigingen. In de koran wordt uitdrukkelijk het spreken over de Drie-eenheid van God veroordeeld. De christenen worden opgeroepen niet te ver te gaan in hun godsdienst en het te houden bij de uitspraak dat Jezus 'de boodschapper van God' is. En van God staat er: 'Vër is het van zijn lofprijzing dat Hij kinderen zou hebben' (Koran 4:171). Dat Jezus 'Mensenzoon' is, kan voor moslims alleen maar betekenen, dat hij voluit mens is. Maar dat is voor christenen een halve waarheid.

4. Jezus als verzoener

*Ik wil mij gaan vertroosten
in Jesu lijden groot.*

*Al heeft 't gestaan ten boosten,
het mocht nog worden goed.*

*Al om mijn zondig leven
ben ik met druk bevaân.*

*Dat wil ik gaan begeven:
o Jesu, zie mij aan.*

Liedboek voor de kerken, gezang 174

Dit oude lied, dat op naam staat van de legendarische pater Brugman, geeft goed

weer wat eeuwenlang in het centrum van de christelijke verkondiging stond. Jezus biedt aan mensen troost en uitzicht, op grond van zijn lijdensweg. Wie de druk voelt van de eigen schuld, vindt door Jezus op wonderlijke wijze verzoening met God: 'het mocht nog worden goed'.

Ook in onze tijd zijn er velen in de christelijke kerken voor wie dit het absolute kernpunt van de betekenis van Jezus is. In sommige hoeken van de christenheid is het vrijwel het een en het al van de verkondiging: Jezus is de verzoener van onze zonden. Tal van metaforen, ook al in het Nieuwe Testament, brengen deze heilsboodschap naar voren: '... en reinigt het bloed van Jezus, zijn Zoon, ons van alle zonde.' (I Johannes 1:7), of: '... omdat ons pesachlam, Christus, is geslacht.' (I Korintiërs 5:7) Het lijden en de dood van Jezus krijgen zo een heel specifieke betekenis: als verzoening van menselijke schuld, zoals in het volk Israël vanouds in de offercultus de relatie tussen mens en God hersteld werd. En de verkondiging van zijn opstanding onderstreept nog het bijzondere belang van zijn weg door de dood heen. Als de opgestane Heer gaat hij de mensen voor in een nieuw bestaan, dat niet meer onder de ban van zonde en dood ligt.

Niet voor alle christenen heeft het beeld van Jezus als de verzoener een dergelijke volstrekt centrale betekenis. Voor velen is de inspiratie door andere aspecten van Jezus' weg minstens even belangrijk. Ieder echter die met het christelijk geloof bezig is, zal ook de vraag naar de betekenis van het lijden van Jezus onder ogen moeten zien. Wanneer de evangelisten immers de weg van Jezus beschrijven, vormt zijn lijdensweg en sterven daar een belangrijk onderdeel van. En in de nieuwtestamentische brieven wordt menigmaal met nadruk op de betekenis van

de kruisdood van Christus gewezen. Wie over Jezus spreekt, heeft het dus onvermijdelijk vroeg of laat ook over de lijdende.

Met andersgelovigen over Jezus spreken, gaat dus ook over de betekenis van zijn lijden en sterven. En juist daar ligt in veel dialogische situaties een bijzonder probleem. Dit is het duidelijkst te illustreren aan de hand van de ontmoeting met moslims. In de koran wordt namelijk op een heel andere manier tegen de lijdensweg van Jezus aangekeken dan in de bijbel. De koran bestrijdt niet alleen de betekenis die christenen aan de kruisdood van Jezus hechten, maar ontkent zelfs dat Jezus aan het kruis gestorven zou zijn. De voorstelling die zo de islamitische visie op Jezus bepaalt, is dat hij slechts in schijn gekruisigd werd. In werkelijkheid had God hem tot Zich genomen. Er staat: 'Maar niet hebben zij hem gedood en niet hebben zij hem gekruisigd, doch voor hen werd een schijnbeeld van hem gemaakt' (Koran 4:157). Aangezien moslims vrijwel zonder uitzondering de korantekst als feilloos geïnspireerd beschouwen, ligt hier een bijzondere moeilijkheid in het gesprek.

Dat betekent niet, dat er geen ingang is om met moslims te spreken over Jezus als verzoener. Althans, er zijn in de koran en in de latere islamitische theologie wel enkele aanzetten te vinden voor een visie op Jezus als brug tussen God en de mensen. Zo wordt in de koran Jezus een enkele maal het 'woord van God', kalima, genoemd (Koran 3:39, 45; 4:171). Islamitische theologen hebben in de loop der geschiedenis dit begrip herhaaldelijk uitgewerkt. De dertiende-eeuwse commentator Al-Baidawi schrijft, dat Jezus woord genoemd wordt, omdat hij het leven binnentrad door Gods bevel zonder vader, zodat hij gelijkenis had met de nieuwe schepsels van Gods toekomst. De

bijbellezer wordt hierbij allicht herinnerd aan de proloog van het evangelie naar Johannes, waar in verheven stijl over Christus gesproken wordt als het woord van God, de logos. Er lijkt hier een duidelijk verband tussen koran en bijbel te liggen.

Een andere koranische titel voor Jezus is 'dienaar', abd. Het ligt voor de hand om hierbij meteen te denken aan de bijbelse benaming 'knecht des Heren'. Enig verband is er ook wel. Maar wel valt te bedenken, dat Gods dienaar in de koran niet het aspect van de lijdende heeft. En bij het bijbels gebruik van de uitdrukking 'knecht des Heren' speelt nu juist het schuldeloos lijden een grote rol (Jesaja 53).

Men zou verwachten, dat een begrip als 'knecht des Heren' dan juist met het jodendom een gemeenschappelijke oriëntatie zou bieden. Dit is echter niet het geval. De meest gebruikelijke duiding van de term in joodse kringen is dat het joodse volk zelf in zijn geschiedenis de rol van de knecht des Heren heeft. Voor sommigen krijgt zo het grote lijden van het volk door de eeuwen heen een bepaalde betekenis in godsdienstige zin. En precies daarom komen wij op gevoelig terrein, als we de christelijke duiding van de knecht des Heren als verwijzing naar Jezus naar voren brengen in het gesprek met joden.

Het contact met de oosterse godsdiensten is niet zo historisch belast. Toch biedt ook hier het beeld van Jezus als verzoener niet direct een punt van herkenning. Dat is geen reden om het in de interreligieuze dialoog niet ter sprake te brengen. Integendeel, wat zo van centrale betekenis is voor vele christenen kan niet verdoezeld worden. Maar het is goed om er attent op te zijn, dat de gesprekspartners hier niet bij voorbaat een

zeker begrip voor christelijk geloof zullen hebben.

Zo zullen hindoes over het algemeen geen moeite hebben om in Jezus een goddelijke gestalte te zien. Zijn verheven en verheerlijkte verschijning is hun echter meer nabij dan zijn weg door lijden en dood. Met name de voorstelling dat van het sterven van een rechtvaardige een verzoenende werking uit zou gaan, is de hindoe vreemd. Hij zal zeker respect hebben voor zelfopoffering en lijdensaanvaarding. Maar hoe anderen daardoor in een andere verhouding tot de goddelijke werkelijkheid komen te staan, is voor hindoes vanuit hun eigen traditie niet inzichtelijk. Hooguit kan de overgave van een heilige aan Gods wil anderen ten voorbeeld strekken. Maar de last van het verleden, door de wet van karma aan ieder toegerekend, zal elk mens alleen moeten dragen.

Lijden speelt in het boeddhistische denken een belangrijke rol. Het onderricht van de Boeddha had ten doel om de mensen een weg te wijzen uit de ervaring van lijden. De gestalte van de lijdende Jezus zou boeddhisten dan toch moeten fascineren. Dat is ook wel het geval, maar het gaat dan, evenals bij hindoes, over het algemeen om de voorbeeldige zelfopoffering, die anderen inspireert in hun inspanningen om de verlossing te bereiken.

Christus die zijn hartebloed gestort heeft voor de verlossing van de mensheid... Hij is de belichaming van de Liefde!

Shri Ramakrishna

Het boeddhisme van de Oost-Aziatische landen, het Mahayana, biedt echter nog een ander aanknopingspunt. In deze vorm van boeddhisme is veel aandacht voor de figuur van de bodhisattva, een mens die op weg is naar de uiteindelijke verlichting, zoals een boeddha die bereikt heeft. Van sommige bodhisattva's wordt verteld, hoe zij hun lot verbinden aan de verlossing van anderen door hun eigen verlichting uit te stellen. Ook het plaatsvervangend lijden ten gunste van andere mensen komt hierbij voor. Zo wordt van een bodhisattva verhaald, dat hij zei: 'Ik leg de gelofte af, dat de slechte daden van anderen zullen rijpen als mijn vruchten, mijn lijden.' In deze verlosserfiguren valt allicht een overeenkomst op met het beeld van Jezus als de verzoener. En daarmee begint het gesprek...

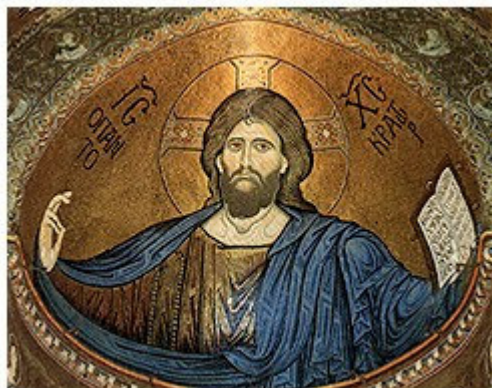
5. Jezus als koning

Wie in een Grieks-orthodoxe of Russisch-orthodoxe kerk komt, zal allicht getroffen worden door de afbeelding van de tronende Christus met koningsmantel en scepter. Vaak vindt men een dergelijk beeld, als fresco of mozaïek, in de centrale koepel of in de apsis. In ieder geval hoort deze Christusafbeelding een dominante plaats te hebben: hij steekt boven alles uit. In het Grieks wordt hij 'Pantokrator' genoemd, albeheerser. In het Westen mag het een weinig gangbare voorstelling zijn, voor oosterse christenen is dit bij uitstek het beeld van Jezus.

Dit beeld van Jezus gaat terug op bijbels materiaal. Hij krijgt na Pasen als de opgestane Heer soms koninklijke trekken. Zo eindigt het evangelie naar Matteüs met de bekende woorden: 'Mij is alle macht gegeven in de hemel en op de aarde.' (Matteüs 28:18)

De Heer die zo spreekt, troont boven alle aardse machten. Het is een eschatologisch beeld: uiteindelijk zal de heerschappij van Christus alles beheersend zijn. Maar het is niet alleen toekomstmuziek: na Pasen staat hij de mensen zo al voor ogen.

Bovendien, met deze verrezen Christus kunnen christenen een band ervaren. Niet voor niets volgt op de woorden van koninklijke heerschappij ('Mij is alle macht gegeven...') een belofte van nabijheid: '... ik ben met jullie, alle dagen, tot aan de voltooiing van deze wereld.' (Matteüs 28:20). De opgestane Heer is kennelijk blijvend met de zijnen verbonden. En daarbij moet niet alleen aan de eerste kring van leerlingen gedacht worden. Mensen hebben altijd weer aan die verbondenheid van Christus met de gelovigen bemoediging en inspiratie ontleend. Heel in het bijzonder geldt dat, wanneer in de kerken de Maaltijd van de Heer gevierd wordt. En altijd weer wordt bij die ervaring van de aanwezigheid van Christus vooruit gekeken: 'totdat hij komt...', namelijk als een koning die recht zal doen.

Christus Pantokrator (Monreale)

De afbeelding van de koninklijke Christus mag westerse christenen minder vertrouwd zijn, het is in ieder geval een uitdrukking van

authentiek christelijke hoop op gerechtigheid en vrede. In de prediking van Jezus is het Koninkrijk immers bij uitstek het begrip dat hoop biedt aan armen en verdrukten. En dat Koninkrijk is in hem nabijgekomen. Waar Christus als koning gezien wordt, zal het dan ook vanzelfsprekend gaan over bevrijding en een toekomst van vrede. En daar wordt in de kerken in ieder geval in vele toonaarden over gezongen.

*Jezus zal heersen waar de zon
gaat om de grote aarde om,
de maan zijn lichte banen trekt,
zover het verste land zich strekt.*

Liedboek voor de kerken, gezang 281

Dit lied van Isaac Watts is een van de bekendste christelijke gezangen in de Engelssprekende wereld. Typerend is het verhaal over de koning van Tonga, een eilandenrijk in de Pacific, die in de negentiende eeuw zijn volk bijeenriep om te vieren dat er een nieuwe grondwet van kracht werd. Hij liet de viering beginnen met het zingen van dit lied, als uitdrukking van een nieuw begin voor de samenleving: christelijke waarden hadden het gewonnen van 'heidenese' tradities.

Deze anekdote laat evenwel ook precies zien, wat de gevaarlijke kant van het beeld van Jezus als koning is. Al te gemakkelijk is in de geschiedenis zijn koningschap in het verlengde gesitueerd van westerse, koloniale heerschappij. Zo komt koning Jezus tegenover de autoriteit van niet-christelijke levensbeschouwingen en cultuuruitingen te staan. En hoezeer het eigene en het waardevolle van het Koninkrijk in evangelische zin ook benadrukt mag worden, vanuit dit uitgangspunt is een gesprek met andersgevolgenden tot mislukken gedoemd.

Toch is het beeld van Jezus als koning belangrijk, ook in de interreligieuze dialoog. De toekomstverwachting is voor christenen een onopgeefbaar deel van hun geloof. En daarin staat de gestalte van Christus en de prediking van zijn Koninkrijk centraal. In plaats van deze heilsverwachting in oppositie te zien tot wat anderen heilig is, zou men echter moeten zoeken naar wat gemeenschappelijk is. Van daaruit kan ook het eigene van de christelijke toekomstverwachting vervolgens ingekleurd worden.

Hindoes en boeddhisten kennen ieder op eigen wijze voorstellingen over een nieuwe, ideale wereld. In hindoeïstische context zal daarbij vaak verwezen worden naar de neerdaling van de god Visjnoe in de gestalte van Rama. Toen deze in lang vervlogen tijden als koning in Ayodhya regeerde, konden de mensen in volmaakte harmonie samenleven. Op velerlei wijze is deze paradijselijke samenleving geschilderd. Voor hindoes in ons land is vooral het boek van de zestiende-eeuwse dichter Tulsidas van grote betekenis. Hij beschrijft met verve de ideale maatschappij, zoals die door het bestuur van Rama verwerkelijkt werd. Ieder wijdde zich trouw aan zijn plicht en 'het woord verovering werd alleen gehoord in de betekenis van zelfoverwinning' (Ramtjaritmanas). Het koningschap van Rama, de Ramradj, is zo voor veel hindoes een ideaal geworden dat ooit mogelijk bleek te zijn en waarnaar dan ook nu met kracht gestreefd moet worden. Het moge niet hetzelfde ideaal zijn als het Koninkrijk der hemelen van Jezus, maar het is in ieder geval een opening voor een interreligieus gesprek.

Ook het boeddhisme kent idealen van een toekomstige wereld, met name in de traditie van het Mahayana. Hierbij wordt niet teruggeblikt op een voorbeeldige regering uit

het verleden, maar vooruitgezien naar een eschatologische figuur. Het is Maitreya, die als toekomstige boeddha eens het geluk op aarde zal brengen. Ook hier wordt het beeld van de koning gebruikt: zijn heerschappij zal alles ten goede keren. Het is duidelijk, dat ook hier geen directe inhoudelijke overeenkomst met christelijk geloof naar voren komt. Maar wel kan tegen deze achtergrond een poging gedaan worden om gemeenschappelijk bezig te zijn met de vraag, wat het uiteindelijk zal winnen en waar de geschiedenis van de mensheid op zal uitlopen.

Extra betekenis krijgt deze vraag als in een andere godsdienst ook over Jezus gesproken wordt. Voor zover echter Jezus in andere religies een rol speelt, zal hij toch nooit als de Heer van de wereld gezien worden. Voor moslims zou het ondenkbaar zijn om zich Jezus als de uiteindelijke wereldheerser van Godswege voor te stellen. Toch is de notie van het koningschap van Jezus ook weer niet geheel afwezig in de islamitische traditie. In de koran lezen wij, hoe de engel aan Maria de geboorte van haar zoon aankondigt: 'Zijn naam is de Messias Jezus, zoon van Maria, hoog aangezien (wajih) in het nabije en het latere leven' (Koran 3:45). In hetzelfde verband geeft de bijbel als woord van de engel: 'Hij zal een groot man worden ... en aan zijn

koningschap zal geen einde komen.' (Lucas 1:32-33) De vraag, welke plaats Jezus naar islamitisch standpunt heeft ten aanzien van de toekomstverwachting, kan dus in ieder geval gesteld worden.

Tenslotte het gesprek met het jodendom. Daar lijkt dit beeld van Jezus weinig aanknopingspunten voor te geven. In eschatologische voorstellingen zal voor joden Jezus niet gemakkelijk een plaats kunnen krijgen. Maar juist met joodse gelovigen voelen christenen een grote gemeenschappelijkheid in traditie, als het gaat om het koningschap van God en de messiaanse idealen. Het is toch mede op basis van oudtestamentische voorstellingen, dat het beeld van Jezus als koning werd ingekleurd. Dan moet het althans mogelijk zijn om gezamenlijk te onderzoeken, welke concrete betekenis voor het leven die messiaanse idealen uit het boek van Israël hebben. Een joodse leraar schreef: 'De messiaanse verwachting richt zich op de realisering van Gods koningschap. Het is de opdracht van de mens de wereld te richten op Gods koningschap, de wereld te ordenen tot Gods koninkrijk' (Y. Aschkenasy). Joden en christenen delen die verwachting en de bijbehorende opdracht.

C. GESPREKSVRAGEN

U kunt deze brochure in drie avonden met elkaar lezen. Wij hebben de avonden als volgt ingedeeld:

- De eerste avond leest u de algemene inleiding, de inleiding op de beelden van Jezus en Jezus als leraar.
- Voor de tweede avond leest u Jezus als profeet, als Mensenzoon en als verzouner.
- De derde avond leest u Jezus als koning.

Bij deze indeling zijn vragen geformuleerd die u kunt gebruiken. U bent uiteraard vrij om minder of meer avonden aan deze brochure te besteden.

De eerste avond

1. Hoe wordt in uw gemeente of parochie Jezus Christus ter sprake gebracht?
2. Met welke woorden schetst u Jezus als u met anderen over Hem praat?
3. Wat is het belang om met andersgelovigen over Hem te praten en welke ervaringen hebt u daarmee?
4. Welke verwachtingen hebt u als u met andersgelovigen over Jezus spreekt?
5. Hoe waardeert u het dat christenen niet altijd éénduidig over Jezus spreken?
6. Welke betekenis heeft het voor u als u ziet dat andersgelovigen zich laten inspireren door Jezus, zoals Mahatma Gandhi zegt op pagina 10 'Ik zeg tot de hindoestudenten, dat hun leven incompleet zal zijn, tenzij zij met eerbied het onder-

richt van Jezus bestuderen.' Kunt u zich voorstellen dat religieuze leiders uit andere godsdiensten u ook inspireren? Geef zo mogelijk voorbeelden.

De tweede avond

1. Wat spreekt u aan in dit stuk over Jezus als profeet? Welke betekenis heeft Jezus als profeet voor u in onze samenleving?
2. "En vermeld in het boek Abraham. Hij was een oprecht mens en een profeet. Toen hij tot zijn vader zei: O, mijn vader, waarom dien jij wat niet kan horen niet kan zien en wat jou niets baat? O, mijn vader, tot mij is kennis gekomen die tot jou niet is gekomen. Volg mij dus, dan zal ik jou op een effen weg leiden. O mijn vader, dien de satan niet. De satan is weerspanning tegen de Erbarmer." Abraham wil zijn vader van de afgodendienst afhouden. Ook Mozes, Ismaël, Noach en Adam worden als profeten aangeduid (Koran 19, 51, 54 en 58).

Zijn profeten uit andere religies te vergelijken met uw beeld van Jezus als profeet?
3. Een ander fragment uit de koran, Soera Marjam, hoofdstuk 19,30-34, beschrijft dat Jezus als baby het volgende zei: Jezus zei: "Ik ben een dienaar van God. Hij heeft mij het Boek gegeven en mij tot profeet gemaakt. En Hij heeft mij gezegend gemaakt waar ik ook ben en Hij heeft mij de salaam (het rituele gebed) en de zakaat (belasting) opgelegd, zolang ik leef en ook om plichtsgetrouw te zijn jegens mijn moeder en Hij heeft mij niet

tot een ellendige geweldenaar gemaakt. En vrede zij met mij op de dag dat ik geboren werd, op de dag dat ik sterf en op de dag dat ik tot leven wordt opgewekt." Dat is Jezus, de zoon van Marjam, het woord van de waarheid waaraan zij twijfelen.

Hoe ervaart u het dat in de koran Jezus genoemd wordt als één van de profeten die zeggingskracht heeft voor moslims? Kunnen zulke teksten ook zeggingskracht hebben voor u als christen?

4. Welke betekenis heeft de titel 'Mensen-zoon' in uw geloofsbeleving?
5. Welke verwachtingen hebben joden en christenen als het gaat om de Mensenzoon? Op welke manier maakt u eventuele verschillen bespreekbaar in uw dialoog met joden?
6. Doet de uitspraak van Mahatma Gandhi, pagina 13, ('De zachtmoedige gestalte van Christus, zo geduldig, zo vriendelijk, zo liefdevol, zo vervuld van vergevingsgezindheid dat hij zijn volgelingen leerde om niet te vergelden als zij beledigd of geslagen werden, maar de andere wang toe te keren, - ik dacht dat dat een fraai voorbeeld was van de volmaakte mens.') recht aan Jezus als Mensenzoon of mist u hierin één of meerdere dimensies?
7. Lijden en verzoening zijn kenmerkend voor het leven van Jezus Christus. Welke betekenis hebben deze woorden in uw geloofsbeleving?
8. In het stuk over Jezus als verzoener leest u dat hindoes dit beeld van Jezus Christus niet direct als een punt van

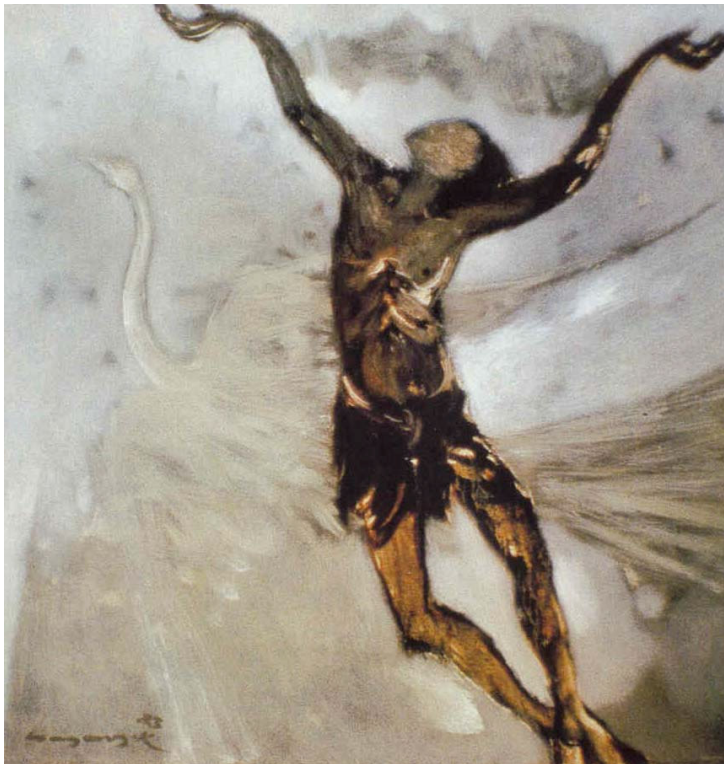
herkenning zullen ervaren. Toch zijn er citaten te vinden die proberen recht te doen aan Jezus als verzoener, als bijvoorbeeld van Shri Ramakrishna: 'Christus die zijn hartebloed gestort heeft voor de verlossing van de mensheid ... Hij is de belichaming van de Liefde!'

Wat kan dit voorbeeld toevoegen aan uw eigen kijk op andere godsdiensten?

De derde avond

1. Welke betekenis heeft voor u de verwachting van het toekomstige Koninkrijk en wat stelt u zich voor bij het beeld van Jezus als koning?
2. U leest in het stuk over Jezus als koning dat ook andersgelovigen leven met een toekomstverwachting, die gevoed wordt door andere bronnen dan de christelijke en beschreven wordt door middel van andere beelden dan de christelijke. Ervaart u deze toekomstverwachtingen eerder als verbindend of als scheidend element voor het interreligieuze gesprek en hoe kunt u in dit gesprek uw eigen verwachting ter sprake brengen?
3. Door een autoritaire interpretatie van Jezus als koning werd in de geschiedenis veel leed gedaan aan anderen. Welke betekenis heeft dit gedeelte van de geschiedenis van het christendom voor uw gesprek met andersgelovigen? Wordt u door andersgelovigen wel eens aangesproken op deze geschiedenis? Hoe gaat u hiermee om?
4. Is het beeld dat u over Jezus Christus had veranderd na deze avonden?

5. Vindt u het nu (nog) de moeite waard om over Jezus met andersgelovigen te praten?
6. Durft u het gesprek met andersgelovigen aan te gaan over Jezus Christus? Waarop zet u het gesprek in? Kunt u ook aangeven waarom u het niet zou doen?
7. Bent u weleens vastgelopen in het gesprek met andersgelovigen? Hoe hebt u dat ervaren?
8. Denkt u dat er grenzen zijn in de dialoog, en zo ja, waar en welke?
9. Welke consequenties trekt u na het lezen van deze brochure en na de gesprekken die u hierover heeft gehad? Geeft u hieraan een vervolg door bijvoorbeeld de voorganger te vragen om deze ervaringen mee te nemen in zijn of haar preken of door een verslag te doen in uw kerk- of parochieblad?

Jezus, ten hemel varende

D. OM VERDER TE LEZEN

1. Algemeen

- Jan Slomp, *Wereldgodsdiensten in Nederland: Christenen in gesprek met moslims, hindoes en boeddhisten*, Amersfoort/Leuven/Voorburg 1991
Eerste bundel artikelen over de interreligieuze dialoog in Nederland onder auspiciën van de Raad van Kerken
- Pim Valkenberg, *Begaanbare wegen: Christologie en dialoog*, Kampen 1998
Christologische bijdrage aan de dialoog, bij gelegenheid van de 3e Nederlandse Kerkendag van de Raad van Kerken
- H.M. Vroom, *Geen andere goden: Christelijk geloof in gesprek met boeddhisme, hindoeïsme en islam*, Kampen 1993
Christelijke bijdrage aan de dialoog met de drie andere grote wereldgodsdiensten

2. Hindoeïsme

- Ria Kloppenborg e.a., *De Bhagavadgita: Sanskriet tekst met vertaling, noten en inleiding*, Utrecht 1997
De Utrechtse vertaling van de Gita, het meest invloedrijke hindoeïstische geschrift
- Gerda Staes, *Bhagavad Gita: Het heilig boek van de hindoes*, Leuven 2001
De iets vrijere Leuvense vertaling van de Gita
- Ali Beth, *Vier Upanishaden*, Amsterdam 1977
Goede vertaling van enkele belangrijke filosofische geschriften
- R. Kranenborg, *Hindoeïsme*, (serie Wegwijs), Kampen 1997
Beknopte inleiding tot het hindoeïsme
- Jan Peter Schouten, *Goddelijke vergezichten: Mystiek uit India voor westerse lezers*, Baarn 1996
Over de devotionele aspecten van het hindoeïsme

3. Boeddhisme

- Tonny Kurpershoek-Scherft, *Monniken en Leken: Teksten van het vroege boeddhisme*, Assen/Maastricht 1990
Kleine bloemlezing uit de boeddhistische canon
- Ria Kloppenborg, *Verzen van monniken en nonnen: Uitspraken van bevrijde mannen en vrouwen in het vroege boeddhisme*, Nieuwerkerk aan de IJssel z.j.
Vertaling van de Theratherigatha, een deel van de canon
- Jan de Breet en Rob Jansen, *De verzameling van korte teksten*, Rotterdam 2002
Vertaling van Sutta-Nipata en Dhammapada, de twee bekendste boeken in de canon
- J. Ensink, *De grote weg naar het licht: Een keuze uit de literatuur van het Mahayana-Buddhisme*, Amsterdam 1973
Keuze uit de geschriften van het noordelijke boeddhisme
- Marien van den Boom, Lourens Minnema, *Boeddhisme*, (serie Wegwijs), Kampen 2000
Beknopte inleiding tot het boeddhisme

Aloysius Pieris, 'Boeddha en Christus: Middelaars van bevrijding', in: P.N. Holtrop, L. Minnema, *Voor Hem een ander?* 's-Gravenhage 1990, pp. 87-105
Christelijke vergelijking van de Boeddha en Jezus Christus

4. Jodendom

- A. van der Heide, *Jodendom*, (serie Wegwijs), Kampen 2001
Beknopte inleiding tot het joodse geloof
- Pinchas Lapide, *Hij leerde in hun synagogen: Een joodse uitleg van de evangeliën*, Baarn 1983
Befaamde joodse studie over Jezus
- Pinchas Lapide, *Het leerhuis van de hoop: Joodse geloofservaringen voor christenen van vandaag*, Baarn 1986
Joodse bijdrage aan het gesprek tussen synagoge en kerk
- Y. Aschkenasy e.a., *Geliefd is de mens: Artikelen rondom de joodse traditie*, Hilversum 1983
Bundel artikelen door medewerkers van de Folkertsma Stichting voor Talmudica
- Simon Schoon, *De weg van Jezus: Een christologische heroriëntatie vanuit de joods-christelijke ontmoeting*, Kampen 1991
Christelijke verwerking van de dialoog met het jodendom

5. Islam

- J.H. Kramers, *De Koran*, Amsterdam/Brussel 1969
De klassieke Nederlandse vertaling van de koran
- Fred Leemhuis, *De koran*, Houten 1989
Moderne Nederlandse vertaling van de koran
- Jacques Waardenburg, *Islam: Norm, ideaal en werkelijkheid*, Weesp/Antwerpen 1984
De meest uitgebreide Nederlandstalige inleiding tot de islam
- Jan Slomp, *Islam*, (serie Wegwijs), Kampen 1999
Beknopte inleiding tot de islam
- Emilio Platti, *Wat gelooft een goede moslim?* (Rainbow Paperbacks), Amsterdam 2001
Goed overzicht van de godsdienst van de moslims
- Karel Steenbrink, *De korte hoofdstukken van de Koran: Commentaar op Koran, soera 78-114*, Zoetermeer 2002
Uitleg van die hoofdstukken die in de religieuze beleving van de moslims gewoonlijk de grootste rol spelen
- Geoffrey Parrinder, *Jezus in de Koran*, Baarn z.j.
Uitgebreide behandeling van alle plaatsen in de koran waar Jezus voorkomt

